

Євген Коновалець — людина епохи

Євген Коновалець (1891–1938) відіграв особливу роль в українській історії XX ст. За радянського тоталітарного режиму його ім'я всіляко замовчувалося, московсько-більшовицька окупаційна влада намагалася викреслити згадки про нього з пам'яті народу разом із цілою добою українського національно-визвольного руху, яку він уособлював. У добу незалежності України тривалий час ще діяла пострадянська інерція щодо вшанування пам'яті Євгена Коновальця, коли це питання «віддали» на рівень органів місцевої влади й місцевого самоврядування областей, районів, населених пунктів. І лише після Революції гідності, 2015 р. з'явилася постанова Верховної Ради «Про відзначення 125-річчя від дня народження Євгена Коновальця». На жаль, далеко не всі заплановані на державному рівні заходи були втілені в життя. Очевидно, те, що з тих чи інших причин не вдалося виконати, лишиться завданням на майбутнє. Однак варто відзначити, що вперше за всю історію України вдалося зробити чимало для вшанування постаті Євгена Коновальця.

Євген Коновалець народився в Зашкові (село у Львівському р-ні Львівської обл.) 14 червня 1891 р. Його батько Михайло Коновалець був управителем двокласової народної школи з українською мовою викладання в Зашкові. Мати Євгена Марія Сорока вчителювала в тій самій школі. По матері вона походила з польської шляхетської гербової родини Венгжиновських¹. У сім'ї було четверо дітей: троє хлопчиків і дівчинка, але вона померла ще в дитинстві. Євген був

Родина Коновальців. Фото. 1910-ті

найстаршим, далі йшов Мирон, який став відомим журналістом і політиком. Найменший син Степан вивчився на лікаря.

Євген учився в зашківській школі, а потім його прийняли до 4 класу «Школи вправ» при учительській семінарії у Львові. Для вступу до гімназії треба було скласти екзамен з німецької мови, якої не викладали в зашківській школі, і саме задля підготовки до гімназійних іспитів батьки послали Євгена до цієї школи. 1 липня 1901 р. Євген склав вступний іспит до 1 класу Академічної гімназії у Львові. У період навчання в гімназії зацікавився громадською роботою. Вперше Євген Коновалець виступив публічно як промовець у читальні в Зашкові ще учнем 5 класу гімназії, а за рік до випуску з гімназії 1908 р. взяв участь у роботі I Всеукраїнського студентського з'їзду. Ось що написав про Коновальця — учня гімназії один з його товаришів: «Струнка постать, продовгасте обличчя, правильні риси обличчя й задумливі очі, що завжди дивились у далеч, і незначна

усмішка в кутку губів, що дуже часто скидалася на іронічну. Все ходив гарно вдягнений, але його елегантність не мала в собі нічого силуваного та крикливого... Загалом він був маломовний, не забирив надто часто голосу ані в наших дебатах, ані в дискусіях з нашим професором філософії. Не шукав симпатій у товаришів підхліблванням чи демагогічними промовами. Не носили ми його на руках як свого трибуна. Однак ми завжди вибирали його в склад репрезентації, що мала нас заступити чи то перед директором, чи господарем кляси, чи, врешті, на прилюдних виступах. Бо протягом довголітнього перебування з ним у кожного з нас виробився вже ясний погляд на його особу з тим, що він не надуже наше довір'я і що зможе достойно й успішно нас заступити»².

В 1909 р. Євген Коновалець склав матуру (випускні екзамені в гімназії) та записався на правничий факультет Університету Франца I у Львові. У роки навчання в університеті брав активну участь в українському студентському русі, його обрали членом управи Центрального союзу українського студентства (ЦЕСУС). Як представник ЦЕСУСу в липні 1913 р. Коновалець брав участь у роботі II Всеукраїнського студентського з'їзду у Львові, на якому виголосив реферат «Справа університету». З роками, в розмовах з Остапом Грицаєм, Коновалець згадував, яке враження справила на нього на цьому з'їзді доповідь Дмитра Донцова «Сучасне політичне положення нації і наші завдання». Донцов тоді змушений був жити на еміграції, з 1911 р. він учився у Львові.

У липні 1914 р. почалася Перша світова війна. 2 серпня 1914 р. Євгена Коновальця призвали до австрійської армії, до лав 19-го львівського полку ландверу³. Після 4-місячного навчального курсу в Стирії біля Граца (Австрія) Коновалець дістав чин кадета-аспіранта (тобто кандидата на запасного офіцера)³ і повернувся до свого полку. Навесні 1915 р.,

³ Ландвер (нім. Landwehr від Land — земля, країна і Wehr — захист, оборона) — допоміжне військо австрійської армії, у воєнний час входило до другої лінії оборони. У період Першої світової війни переведено в першу лінію оборони.

Кадет-аспірант 19-го полку
Крайової оборони Львова
Євген Коновалець з батьком.
Фото. 1915 р.

коли німецько-австрійські війська готували наступ проти російської армії, Коновальця направили до похідного куреня 19-го полку, що мав іти на фронт у Карпатах. А в червні того ж року під час наступу на гору Маківку в Карпатах він потрапив до російського полону. Спочатку бранець перебував у місті Чорний Яр на Поволжі, а восени 1915 р. його перевели до табору в Царицині. Сотник Андрій Мельник, майбутній полковник Армії УНР, наступник Євгена Коновальця на посаді голови Проводу українських націоналістів ОУН, що перебував у цьому таборі разом з іншими полоненими старшинами галицьких Українських січових стрільців (УСС), так згадував про Євгена Коновальця:

«Знання мови й відносин, вмільий і рівний підхід до людей, дружне відношення до товаришів недолі здобули йому в дуже короткому часі симпатії таборового команданта й довір'я та пошану всіх старшин-полонених цього табору. Євген Коновалець став речником таборян, інтервенуючи у всіх можливих справах, у всіх інстанціях військової комендатури та інших установ Царицина»⁴.

Отримавши звістки про падіння російського царату в березні 1917 р. й початок українського національного відродження, полонені галичани понад усе прагнули вирватися з неволі й дістатися до Києва. «Знайомство з людьми цього кола, — говорив полковник, — дало мені щойно змогу зрозуміти гаразд принцип соборности України і керуватись ним як основною засадою в моїй праці далі». 26 травня Євген Коновалець звернувся до комітету допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді з проханням посприяти його звільненню з табору: «Свої сили, досвід й знання віддати хочу будові

нового вільного життя на Україні»⁵. Невдовзі він з дозволу таборового начальства відвідав Київ, де зустрічався з лідерами українського руху: очільником Центральної Ради Михайлом Грушевським, головою Українського військового клубу ім. Павла Полуботка Миколою Міхновським, генеральним секретарем військових справ Симоном Петлюрою та ін. Але російська влада всіляко затягувала розв'язання питання про полегшення долі полонених-українців. Так і не дочекавшись звільнення, Євген Коновалець утік із табору і за допомогою вояків-українців царицинської залози дістався до Києва.

Відомий громадсько-політичний діяч, лідер Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) Микола Ковалевський так згадував про Євгена Коновальця у цей період: «Коновалець справляв — в порівнянні з іншими українцями з Галичини, збігцями й полоненими — надзвичайно добре враження. Вражала його скромність і його устремління зрозуміти біг революційних подій в Україні і взагалі на Сході»⁶.

Працюючи в комітеті допомоги українцям-виселенцям при Центральній Раді, Євген Коновалець тривалий час опікувався справами допомоги полоненим-українцям. У намаганні полегшити становище полонених він неодноразово звертався з цих питань до голови Генерального секретаріату України Володимира Винниченка і голови Українського військового генерального комітету (УВГК) Симона Петлюри. 12 вересня 1917 р. Генеральне секретарство внутрішніх справ України звернулося до офіційного Петрограду з проханням поширити на галичан дію правил про пільги для полонених поляків. Зокрема, йшлося про доцільність надання бранцям допомоги і прохання перевести всіх полонених-українців з північних і азійських регіонів Росії до українських губерній⁷. Але поліпшити умови таборового побуту тривалий час не вдавалося через відсутність коштів й перешкоди з боку російської влади.

Важливе значення в діяльності комітету мала допомога населенню окупованої частини Галичини. 27 жовтня Центральний український галицько-буковинський комітет допомоги жертвам

війни при Центральній Раді делегував Євгена Коновальця до складу субкомітету Галицько-Буковинської комісії для «несення допомоги виселеному населенню при комісарі Тимчасового уряду в Збаражі»⁸. Невдовзі Євген Коновалець поїхав до Збаразького повіту в Галичині, щоб ознайомитися зі становищем населення окупованої росіянами частини краю⁹.

Наприкінці листопада 1917 р. українське суспільство довідалося про намір Австро-Угорщини приєднати Галичину до майбутньої Польської держави. 25 листопада в будинку Центральної Ради відбувся велелюдний мітинг галичан і буковинців, на якому лунали протести проти політики монархії Габсбургів. Як свідчив очевидець, Євген Коновалець у своїй промові «говорив про потребу створення західноукраїнських військових частин для боротьби проти Австрії, бо вона добровільно не віддасть тих наших земель, які їй дістались даром і становлять поважну позицію в складі Австро-Угорської монархії»¹⁰. Збори одностайно підтримали пропозицію про створення військового підрозділу з уродженців західноукраїнських земель (ЗУЗ). За тиждень до лав Галицько-Буковинського куреня зголосилися 22 добровольці. Першим командиром підрозділу став поручник Григорій Лисенко. Спочатку курінь розташувався в приміщенні Комерційного інституту (нині Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова), а невдовзі переїхав до будинку Київської духовної семінарії на Вознесенському узвозі (сьогодні тут Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури).

Проголошення Української Народної Республіки в листопаді 1917 р. відкрило перед українцями можливість побудови власної держави. Національне відродження мало вберегти Україну від революційної анархії, яка охопила колишню царську імперію. Однак в багатьох містах України, особливо в південно-східному регіоні країни, позиції російських більшовиків виявилися доволі потужними. Спираючись

⁸ Практично в усіх історичних працях віче датовано кінцем жовтня 1917 р., але насправді, за повідомленнями київської преси, воно відбулося 25 листопада 1917 р. (Протест галичан // Нова Рада. 1917. 15 листопада. № 186. С. 2–3.)

на зрусифікований міський пролетаріат і розпропагандовані військові частини, більшовицькі організації чинили спроби захопити владу в деяких районах України. Відносини УНР з радянським урядом у Петрограді невпинно погіршувалися. У грудні 1917 р. військові загоны, організовані більшовиками в Росії, почали просуватися вглиб України. Уряд УНР намагався організувати оборону країни від більшовицького вторгнення, але більшість українізованих військових частин були до такої міри розпропагандовані більшовиками, що практично вийшли з-під контролю українського командування. У цих умовах керманічі УНР покладали значні надії на формування військових частин із патріотично налаштованих добровольців, передусім уродженців Західної України.

У середині січня 1918 р. Євген Коновалець став командиром Галицько-Буковинського куреня. На цей час до його лав влилася група колишніх полонених старшин УСС (Андрій Мельник, Роман Сушко, Василь Кучабський та ін.). Варто відзначити, що серед рядових бійців у цей час точилися запеклі суперечки щодо доцільності запровадження у війську виборного начала, яке багатьом здавалося ознакою «демократичності» й «революційності». Нарешті 19 січня 1918 р. на загальних зборах вояків і старшин вирішили скасувати виборність командного складу, цілковито підпорядкувати підрозділ Центральній Раді для захисту УНР від агресії з боку більшовицької Росії. Надалі до лав підрозділу планували приймати добровольців з усіх регіонів України, тому курінь перейменували на Січовий.

У подальших подіях січові стрільці зарекомендували себе як чи не найдисциплінованіша частина збройних сил УНР. «Сам полк Коновалець дуже зручно проводив полкові, — згадував січовий старшина Іван Вислоцький. — Мені здається, що ніхто інший не був би в стані проводити так добре полкові в такій бурхливій добі, серед дуже бисто міняючогося калейдоскопу подій, в чужих, нам з ґрунту незрозумілих, обставинах та при різних політичних течіях в українській армії»¹¹. «Не кожен старшина, навіть найвидатніший, зуміє стати віч-на-віч з розворушенням натовпом, — писав про Євге-